

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ RAPORU 2010
ÖNSÖZ

10

Uluslararası Af Örgütü geçici Genel Sekreteri Claudio Cordone Burkina Faso, Ouagadougou'da Sektör 30 CMA Tıbbi yardım merkezinde doğum yapmış bir anneye konuşuyor. Ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Blaise Compaoré kadınları daha iyi annelik yardımını almalarını engelleyen finansal sıkıntıları kaldırma sözü verdi.

ADALETİN PEŞİNDE: BÜTÜN HAKLAR VE TÜM İNSANLAR İÇİN

Claudio Cordone

2009 yılının Ocak ve Mayıs aylarında yaklaşık 300.000 Sri Lankalı dar bir toprak parçasında geri çekilen Tamil Eelam Özgürlük Kaplanları (LTTE) ve ilerleyen Sri Lanka ordusu arasında kapana kısırılmıştı. İki tarafın da ihlalleri gerçekleştirdiği iddiaları artarken BM Güvenlik Konseyi müdahale etmedi ve en az 7 bin insan öldü, bazıları rakamı 20 bin'e kadar çıkardı. Sri Lanka Hükümeti kendi güçleri hakkındaki savaş suçlarına dair iddiaları ve uluslararası soruşturma çağrılarını reddetti, bu arada kendi güvenilir, bağımsız soruşturmasını da yapmadı. BM İnsan hakları Komisyonu özel bir oturum yaptı ama güç, iktidar oyunları üye ülkelerin Sri Lanka'nın kendisini LTTE'ye karşı başarısından dolayı kutlayan taslağını hazırladığı kararı kabul etmeye yönlendirdi. Sene sonunda savaş suçları ve diğer ihlaller için daha fazla kanıt olmasına rağmen hiç kimse adalet önüne çıkarılmadı.

İnsan haklarını ihlal edenlerin hesap vermelerini engellemek için bundan daha net bir örnek bulmakta çok zor olacaktır.

Bunun üzerine düşünürken 1992 yılında yayınlanan Uluslararası Af Örgütü Raporu'nu düşündüm. Cinayetle Kaçmak başlığıyla öldürmelere, zorla kayıplara,

sistematiik tecavüz ve işkence yapılmasını emreden ya da göz yuman ve hesap vermek konusunda hiçbir tehlike ile karşılaşmayan politik ve askeri liderlerin bulunduğu birçok ülkeyi vurguluyordu. 1988-90 yılları arasındaki iç isyanın şiddetle bastırılması sırasında gerçekleşen on binlerce yargısız infaz ve zorla kaybetmenin sorumlularını adalet önüne çıkarmayan o zamanki hükümeti ile Sri Lanka önemli bir örnek olarak öne çıkarılıyordu.

Dolayısıyla aşikar soru şu, son 20 yılda herhangi bir şey değiştii mi? Ve 2009 yılında Sri Lanka'ya ya da Kolombiya veya Gazze'ye bakınca sonuca varmak kolay: Hayır değişmedi; değişiklik yoksa neden hesap vermenin peşine düşölüyor. Ama bu cevap son 20 yılda gerçekleşen önemli ilerlemeyi gözden kaçırmak olur. Süregelen meydan okumalara rağmen, cezasızlık şimdi çok daha zor.

Evet, yasanın ulaşabildiği alan yeterli olmaktan uzak. Bazı durumlar dikkatli bir incelemeden bütünüyle kurtuluyor; bazılarında adaletin gerçekleşmesi zaman alıyor. Ama ilerleme var. Hesap verilebilirlik alışılan öldürmeler ve işkencenin ötesine, hayatımızı saygınlık içinde sürdürebilmek için ihtiyacımız olan yüz milyonlarca insanın gıda, eğitim, konut ve sağlık gibi temel insan haklarına karşı haksızlıklara da uzanıyor.

Hesap verilebilirlik -başarılar

Hesap verilebilirlik yaptığımız eylemden ya da başkaları üzerinde doğrudan etkili yapamadıklarınızdan sorumlu tutulmaktır. Geniş bir kavram: politik hesap verilebilirlik üzerine konuşulabilir; veya bir toplumun değerleri ile ölçölen ahlaki hesap verilebilirlik.

Uluslararası insan hakları standartları öncelikle yasal hesap verilebilirliğe odaklanmıştır. İnsanların yasa tarafından belirlenen ve korunması gereken hakları vardır; iktidarda olanlar, gene yasada belirtilmesi gerektiği gibi bireysel haklara saygı göstermeli ve korumalı.

Hesap verilebilirliği sağlamak önemli çünkü, her şeyden önce, zarar görenlerin gerçeği öğrenme ve adalet hakları var. Mağdurlar ve yakınları için kendilerine yapılan yanlışlıkların bilinmesi ve sorumluların hesap vermesi gerekir. Eğer mağdurlar tazminat alacaklarsa, ne olduğu, kim tarafından ve niye yapıldığı, ihlallerin sorumlularının adalete teslimi kadar önemli.

Hesap verilebilirlik ileriye bakmamıza da olanak veriyor. Suç işleyebilecek olanlara bir caydırıcı önlem oluşturuyor ve devletlerle uluslararası kurumların reformlar yapması için bir temel sağlıyor. Verimli ve etkin hesap verilebilirlik mekanizmaları devletlerin daha iyi politikalar ve yasalar çıkarmasına ve bunların insanların yaşamındaki etkilerini ölçmesine yardımcı olabilir.

Geçtiğimiz 20 yılda uluslararası adalete bir rol verilmesi için yapılan küresel bir kampanya başarılı oldu. Başarıları arasında 1998'de Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) eski Yugoslavya ve Ruanda'da soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları ile ilgilenen uluslararası mahkemelerin temelleri üzerine kurulması da var.

2009 yılında UCM'nin bir devlet başkanı, Sudan Başkanı Ömer El Beşir için insanlığa karşı beş suçlamadan (cinayet, imha, nüfusu zorla nakletme, işkence ve tecavüz) ve iki

savaş suçundan (sivilleri hedef almaktan) dolayı hakkında tutuklama kararı çıkarması bir ayırım noktası oldu.

2009 yılının sonunda, UCM Savcısı devletlerin suçun olduğu yere havale ettikleri üç yer –Uganda, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti ve Güvenlik Konseyi'nin havale ettiği bir yer (Darfur Sudan) için soruşturma açtı. Yargı Öncesi Komisyonu'ndan bir başka soruşturma (Kenya) yapma yetkisi istedi. UCM Darfur'da bir silahlı grubun liderine ve Sudan Devlet Başkanı'na ve kıdemli hükümet görevlilerine mahkeme çağrısı çıkardı. Uganda, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki silahlı grupların liderleri için ise tutuklama kararı çıkardı. Bunlar savaş suçu veya insanlığa karşı suç işleyenlerin, ister hükümete isterse başka güçlere dahil olsunlar, eşit bir biçimde sorumlu tutulacakları prensibinin uygulanması açısından önemli adımlar.

Son yıllarda UCM Savcısı, Afrika dışında dört durum –Afganistan, Kolombiya, Gürcistan ve 2008-09 yıllarında Gazze ve Güney İsrail'deki çatışma üzerine hazırlık soruşturması başlatarak coğrafi alanını genişletti.

Süreç, UCM'nin Roma Şartı'nı onaylayan devletleri (2009 yılının sonunda 110) ulusal mahkemelere uluslararası yasaya göre işlenen suçlara karşı yargılamayı teşvik eden, şüphelilerin ülkelerinde cezasızlık ortamından yararlanmaları halinde –çok önemli olarak ancak bu takdirde, ülke dışında cezalarının verilmesini mümkün kılan ulusal hukuki reformlar yapmaya teşvik etti. 2009 yılında, İspanya'da alınan, sadece içinde bir İspanyol mağdurun olduğu olayları takip etmek kararı gibi, avukatlar evrensel yargılamanın gelişiminde gerilemeler olmasına rağmen Amerika kıtalarında, Avrupa ve Afrika'da davaları ulusal mahkemelerde başlattılar ve bu davalar ilerliyordu. Aralık ayında Güney Afrika'da iki STK yetkililerin kararına karşı Güney Afrika'nın evrensel yargılama yasasına göre ülkeyi ziyaret ettiği bilinen ve insanlığa karşı suçlar işlediği bilinen Zimbabweli görevliler hakkında soruşturma yapmadıkları için mahkemeye verdi. Sene sonunda 40'dan fazla devlet, uluslararası yasaya göre işlenen suçlara karşı yasalar çıkarıp evrensel yargılamayı sürdürerek ya da güçlendirerek küresel cezasızlık açığının küçük bir parçasını doldurdular.

Bu tür soruşturmalar hükümetlerin ve genel kamuoyunun uluslararası yasalara bakış açısını değiştirdi. Bu tür olaylarda, politik konular diplomatik kanallarda çözülür anlayışına karşı bu tür davalar çoğaldıkça, ciddi suçlar soruşturulmalı ve cezalandırılmalıdır anlayışı yerleşiyor. Meslektaşlarımla birlikte 1998 yılında eski Şili Başkanı Augusto Pinochet'in Londra'da tutuklanmasının ardından Londra'da kalması ve hesap vermesi için çok çalıştıktan sonra fark ettiğim algı değişikliğinden özellikle cesaret alıyorum.

Latin Amerika'da ulusal mahkemeler ve hükümetler uzun süredir af yasaları ile korunan suçları yeniden soruşturuyor. Bu gelişmeler çeşitli aflar ve soruşturmaları durdurmak için hazırlanmış diğer cezasızlık yöntemlerine rağmen, olaylardan onlarca yıl sonra dahi, sivil toplumun gerçeğin, adaletin ve tazminatın önündeki barikatları yıkmak için nasıl savaştığını gösteriyor.

Dönüm noktası olan yargılamalardan birisi de 2009 yılının Nisan ayında kaçırılanların, işkence edilenlerin ve 1990'ların başında üç olayda askeri ölüm mangaları tarafından yargısız infaz edilenlerin yakınlarını biraz tatmin eden Peru'nun eski Başkan'ı Alberto Fujimori'nin mahkumiyetiydi. Ekim ayında Uruguay Yüksek Mahkeme'si 1980'lerin sonunda işlenen büyük çaplı insan hakları ihlallerine cezasızlık getirmek için çıkarılan af yasasının Uruguay'ın uluslararası yasaya göre olan sorumlulukları nedeniyle geçersiz ve anlamsız olduğuna karar verdi. Ve 2009 yılının sona ermesine yakın Arjantinli savcılar askeri hükümetin (1976-1983)sona ermesinden bu yana, silahlı kuvvetlerin ve polisin 17 personelini kötülüğüyle ün salmış Escuela Superior de Mecánica de la Armada'da (Donanma Mekanik Okulu) işkence, zorla kaybetme ve cinayetten yargılayan en önemli mahkemelerden birisine kanıtlar sunmaya başladı.

Adalet arayışı Latin Amerika'nın çok ötesine gitti. Örneğin Liberya Başkanı Charles Taylor'un sürmekte olan davası hariç Sierra Leone Özel Mahkemesi'ndeki davaların hepsi tamamlandığından Sierra Leone 2009 yılında geçmişiyile barışmaya çok yaklaştı. Ve Asya'da Kamboçya'nın ünlü Kızıl Kmer komutanları 30 yıl önce işledikleri savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan sonunda yargılanmaya başladı. Duch diye de bilinen Kaing Guek Eav en az 14 bin insanın 1975 yılının Nisan ayı ile 1979 yılının Ocak ayı arasında işkence edildiği ve sonra öldürüldüğüne inanılan S-21 Güvenlik Bürosu'nun komutanıydı. Bu, uluslararası adaletin en kısa zamanda işleyen ulusal sistemlere yer vermesi gereken önemli bir gelişme olan "Kamboçya Mahkemelerindeki Olağanüstü Oturumların" ilk davasıydı ama en azından sağ kalanların çektiklerinin bilinmesini sağladı.

2009 yılında güçlü devletler bile bütün yaptıklarının yasalardan her zaman gizlenemeyeceğini anladılar. Bazı Avrupa devletleri ABD'nin "teröre karşı savaşındaki" ihlalleri izlemekte kayıtsız kalırken, bir İtalyan mahkemesi 22 CIA ajanını, bir ABD Hava Kuvvetleri subayını ve iki İtalyan istihbarat servisi ajanını 2003 Kasımında Usama Mustafa Hassan Nasr'ı (Ebu Ömer)Milano'da bir sokaktan kaçırmak suçundan mahkum etti. Ebu Ömer daha sonra 14 ay gizli bir yerde tutulduğu ve iddiaya göre işkence gördüğü Mısır'a gönderildi.Dava büyük ölçüde Milano savcılığının kendi hükümetinden davayı düşürmeleri için gelen baskılara rağmen yasayı uygulamakta kararlı olmasından ve ABD ajanlarının hiçbir aşamada gözaltına alınmamış olmalarına ve fiziki olarak mahkemede bulunmamalarına rağmen açıldı.

UCM'nin varlığı resmi olarak mahkemenin yargılamasını kabul etmeyen, sorumluların başka türlü olsa kendilerini dokunulmaz olarak görecekları ülkelerde bile hesap verilebilirliğe daha fazla ilgi gösterilmesine neden oldu. BM İnsan Hakları Konseyi Gazze ve Güney İsrail'de 22 gün süren ve 2009 yılının Ocak ayında biten çatışmalarda iddia edilen ihlalleri soruşturmak için daha önce Ruanda ve eski Yugoslavya Uluslararası Ceza mahkemelerinin eski Savcısı olan Güney Afrika'lı hakim Richard Goldstone'un başkanlığında bağımsız bir gerçekleri araştırma misyonu oluşturdu. Goldstone Raporu hem İsrail güçlerinin hem de Hamas'ın (ve diğer Filistinli grupların) savaş suçları ve

muhtemelen insanlığa karşı suçlar işledikleri sonucuna vardı. Bu, Uluslararası Af Örgütü'nün Gazze ve Güney İsrail'de çatışma sırasında ve hemen çatışmadan sonra yaptığı saha çalışmansın sonuçlarını yansıtıyordu.

Goldstone Raporu “uzun süredir devam eden cezasızlık bir hukuk krizi yarattı” diyordu. Rapor, Her iki taraf da bir soruşturma yapmayı ve hesap verilebilirliği sağlamadığı takdirde Güvenlik Konseyi'nin yetkisini kullanmasını ve durumu UCM'ye göndermesini önerdi. 2009 yılının Kasım ayında BM Genel Kurulu İsrail ve Filistin tarafına uluslararası standartları karşılayan bir soruşturmayı yapmak istediklerini ve yapabilecekleri göstermeleri için üç ay mühlet verdi.

Uluslararası toplumun anında tepkisine bir örnek olarak, BM 28 Eylül'de güvenlik kuvvetlerinin bir stadyumdaki barışçı bir gösteriyi şiddetle bastırmaları sırasında 150'den çok insanın öldüğü ve kadınların herkesin önünde tecavüze uğradığı, Konakry'de (Gine)olan olayları soruşturması için bir Uluslararası Araştırma Komisyonu kurdu. Araştırma Aralık ayında insanlığa karşı suçların işlendiğini tespit etti ve olayın UCM'ye gönderilmesini önerdi ve bir hazırlık tahkikatı başladı.

Son olarak, geçtiğimiz yirmi yılda bir çok ülkenin uzun süreli çatışmalardan veya politik baskılardan çıkarak değişik hesap verebilirlik modelleri aracılığıyla geçmişleri ile yüzleştiği “geçici adalet” mekanizmalarının katlanarak büyüdüğüne şahit oldu. 2009 yılında yüzleşme ve uzlaşma süreçleri ve sonraki süreçler Liberya'da, Solomon Adaları'nda ve Fas/Batı Sahra'da –Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde yaşanmış ihlallerle ilgili olarak sürüyordu.

Uluslararası Af Örgütü'nün ilgili kayıtları ile araştırma yapmak için toplandığımızda, onlarca yıldır tekil olaylar hakkındaki araştırmalarımızın adalete dayalı bir uzlaşmaya ulaşılabilecek hesap verebilirliğin gerçeklerin söylenmesi ile bir arada olması gerektiğini düşündüğümü hatırlıyorum. Ayartıcı olan “geçmiş geçmişte kalsın” sözü olsa da deneyimler, suçları işleyenlerin kelimenin tam anlamı ile, “kötülüğün cezasını çekmemelerinin” güvenilmez ve çoğu zaman kısa ömürlü barış anlamına geldiğini gösteriyor.

İktidar ve politikleştirme –adaletin önündeki engeller

Bugün uluslararası yasaya göre olan suçlarda yasal hesap verilebilirlik daha öncesine göre daha büyük bir olasılık olmasına rağmen 2009 yılındaki olaylar yolun üzerinde aşılması zor iki engelin olduğunu gösterdi. Eğer bütün haklarda anlamlı bir hesap verilebilirliğin yayılmasını umuyorsak bunlar ortadan kaldırılmalıdır.

Diğer sorun ise güçlü devletlerin yasayı kendi çıkarları için kullanıyor olması. Bu devletler müttefiklerini ciddi bir araştırmadan koruyor ve hesap verilebilirliği esas olarak politik anlamda kendileri için elverişli olduğu zaman ileri sürüyorlar. Böyle yaparak diğer devletlere ya da devletler bloğuna adaleti aynı şekilde politikleştirme bahanesi veriyorlar.

UCM'nin Roma Şartnamesi'ni 110 ülke onaylamış olmasına rağmen 2009 yılının sonunda G20 ülkelerinden sadece 12'si imza atmıştı. Çin, Hindistan, Endonezya, Rusya,

Türkiye ve ABD uluslararası adalet çabalarından, bilinçli olarak zarar vermiyorlarsa, uzak duruyorlar.

UCM'nin hukuk siteminden kendisini uzak tutan ABD, kendi terörle mücadele stratejisi kapsamında işlenen ihlalleri ele alması konusunda daha az dış baskı gördü. Başkan Barack Obama iş başına geldiğinde ve Guantánamo Körfezi tutuklama tesislerinin bir yıl içinde kapatılmasını ve "abartılmış sorgulama tekniklerine" son verilmesini emrettiğinde işaretleler umut vericiydi. Ne var ki 2009 yılının sonunda Guantánamo tutuklulukları hala sürüyordu ve orada ve ABD'nin önderliğindeki "teröre karşı savaş"taki diğer yerlerdeki ihlallerden dolayı birilerinin sorumlu tutulmasında çok az bir ilerleme vardı.

Çin de kendi yaptıklarını uluslararası yakın gözlemden uzak tuttu. 2009 yılının Temmuz ayında Xinjiang Uygur Otonom Bölgesi'nde Urumçi'de Uygurların barışçıl gösterilerine polis saldırısı üzerine şiddet içeren gösteriler oldu. Çin hükümeti bilgiye ulaşımı sınırladı, şiddet kullanmayan protestocuları gözaltına aldı. Hızlı, adil olmayan mahkemeler kurdu, birçok kişiyi ölüm cezasına mahkum etti ve dokuz kişinin ölüm cezalarını şiddet olaylarından birkaç ay sonra infaz etti. Aralık ayında 13 kişi daha ölüm cezasına mahkum edildi ve 94 kişi daha tutuklandı. Gazetecilerin bölgeye kısa ve kontrol altındaki girişleri doğru dürüst bir uluslararası gözlemin yerine geçemez. Çin, BM İşkence Raportörü'nün bölgeyi gezme talebine olumlu yanıt vermedi. Hükümetin hesap verilebilirliği sağladığı yönünde hiçbir iddiası gizlilik ve ölüm cezası infazlarındaki acele ile sarılıp kapatılmış olmasından dolayı güvenilir değil.

AB'nin görevlendirdiği bir bağımsız soruşturma komisyonu 2008 yılında yaşanan Gürcistan-Rusya çatışmasında tarafların uluslararası insani ve insan hakları yasasının ihlalinden sorumlu oldukları sonucuna vardı. Ne Rusya ne de Gürcistan sene sonunda kimseyi hesap vermeye çağırılmıştı, 26 bin kişi ise hala evlerine dönemiyordu. Giderek daha açık hale geldi ki Rusya kendi askerlerini, Gürcistan'dan kopan Güney Osetya ve Abhazya bölgelerini uluslararası baskıdan ve gözlemden koruyabiliyordu. Rusya, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün ve BM'nin üyesi olan Gürcistan'daki iki önemli uluslararası izleme misyonunun sürelerinin uzatılmasına karşı çıktı. Bu, Avrupa Birliği İzleme Misyonu'nu çatışma sonrası Rusya ve fiili Osetya ve Abhazya yönetimlerinin kontrolündeki bölgelere girme şansı olmasa da Gürcistan'daki tek uluslararası gözlemci kurum olarak bıraktı.

G20 üyeliği olan bir başka ekonomik ağır top Endonezya, 1999'da BM'nin desteklediği Timor-Leste'deki bağımsızlık referandumu sırasında ve 24 yıllık Endonezya işgali boyunca işlenen insan hakları ihlallerinin mağdurları için hesap verilebilirliği 10 yıldan uzun bir süredir gerçekleştirmedi. Son on yılda çeşitli ulusal ve uluslararası destekli adalet inisiyatiflerine rağmen 1999'da insanlığa karşı suç işlediğine dair şüphelerin çoğu büyük ölçüde ortadaydı. Endonezya'da yargılananların hepsi beraat etti.

İkinci engel, uluslararası adaleti politikleştirme olarak karşımıza çıkıyor. Hesap verilebilirliği sağlamak için gösterilen çabaları, kendisini destekleyen müttefiklerin politik

gündeminin hizmetine sokuyor ve rakiplere zarar veriyor. Örneğin ABD ve Avrupa Birliği devletleri, Güvenlik Konseyi'ndeki etkilerini kullanarak İsrail'i Gazze'deki eylemlerinden dolayı korumaya devam ettiler. Bunun tam karşısı bir politik bakışla BM İnsan Hakları Konseyi, sadece iddia edilen İsrail ihlallerini soruşturdu. Bu soruşturmayı yapması için atanan Yargıç Richard Goldstone BM Kanıt Bulma Misyonu'nun İsrail ve Hamas'ın iddia edilen ihlalleri araştırmasıyla ilgili ısrarcı oldu. BM İnsan Hakları Komisyonu'nda tek bir Asya ya da Afrika ülkesi Sri Lanka Hükümeti'nin LTTE'ye karşı savaşını alkışlayan karara karşı oy vermedi.

Güçlülerin aynı standartların kendilerine ve müttefiklerine uygulanmasındaki isteksizliği başkalarının da işine yarıyor. Onlar da kendi çifte standartlarını meşrulaştırıyorlar, bazen yanıltıcı bir düşüncüyü, "bölgesel dayanışmayı" mağdurlarla dayanışmanın üstüne çıkarıyorlar. Bu durum hiçbir yerde bu Afrika ülkelerinin Sudan Başkanı El Beşir'in UCM tutuklama kararına karşı ilk tepkileri kadar net görünmüyor. İddia edilen suçların ciddiyetine rağmen, Temmuz ayında Libya'nın başkanlık ettiği Afrika Birliği Asamblesi(AU) BM Güvenlik Konseyi'nden Sudan Başkanı hakkındaki soruşturmayı durdurmasını yeniden talep etti. AU üyelerinin,UCM'nin Sudan Başkanı'nın tutuklanması ve teslim edilmesi talebini karşılayamayacağına karar vererek, Afrika Komisyonu'ndan 2010 Gözden Geçirme Konferansı için Roma Şartları'nı değiştirme tartışmaları için bir hazırlık toplantısı çağırısı yapmasını talep etti.

Roma Statüsü'ne taraf olmayan ülkelerde serbestçe gezen Başkan El Beşir daha sonra Türkiye, Nijerya, Uganda ve Venezüella'ya davet edildi. Ne var ki sivil toplumdan gelen protestolar üzerine dalga geri çekilmeye başladı. Güney Afrika Roma şartlarını kabul etmiş bir ülke olarak sorumluluklarını yerine getireceğini söyledi. Brezilya ve Botsvana eğer gelirse tutuklamaya hazır olduklarını söylediler. Her şeye rağmen 2009 yılının sonunda Başkan El Beşir hala serbestti ve hala kendisini yargılama çabasının politik bir motivasyonu olduğunu, "Afrika'ya karşı önyargılı" davranıldığını iddia ediyordu. Darfur'da yüzbinlerce yerlerinden edilmiş insan için daha fazla şiddet ve ihlallerin Güney Sudan'da savaşın kaldığı yerden devam etmesi olasılığı ve zorlukların yoğunlaşması devam etti.

Önümüzdeki sorunlar –Tüm haklar için hesap verebilirlik

Çatışmalardaki yığınsal katliamlar için hesap verilebilirliği uygulamanın önündeki engeller gerçek ama en azından tartışma kazanıldı: Kimse savaş suçlarının, insanlığa karşı suçların ve zorla kaybetmelerin cezalandırılması prensibini inkar etmiyor ama bizim meydan okuyuşumuz daha da büyük. Ekonomik ve sosyal hakların kitlesel reddine geldiğimizde, bir hukuk oluşturma ve hesap verebilirlikle ilgili kayda değer bir çaba görünmüyor. Çoğu insan, aynı şey değil diyecektir. Sivilleri katletmek koca bir nüfusun eğitim haklarının çiğnenmesiyle aynı şey olmadığı için de haklı da olacaklar. Ancak bu reddiye uluslararası hukuku hiçe sayarak, insanların hayatını kötü yönde etkiliyor. O halde bu sorunlar uluslararası hesap verebilirlikle takip edilmeliler. Görev, Darfur çatışmasından daha az olmamak üzere dünya liderlerini ilgilendiren bir insan hakları krizi olarak ortadadır.

Sağlık ve özellikle de anne ölümleri felaketi üzerine düşünün. Her sene yarım milyondan fazla kadın hamilelik bağlantılı komplikasyonlardan dolayı ölüyor. Birçok ülke arasında Uluslararası Af Örgütü'nün 2009 yılında odaklandığı Sierra Leone, Peru, Burkino Faso ve Nikaragua'da anne ölümü oranları doğrudan insan hakları ihlalleri sebebiyle yeterince hızlı düzelmüyor. Sierra Leone ve Burkina Faso'de şahsen gözlemediğim üzere bu ülkelerin hükümetleri sorunla başa çıkmak için çabalıyorlar. Ancak -sivil toplumla birlikte- önlenabilir ölümlerle sonuçlanan temel insan hakları sorunlarını tanımlamak için daha büyük çaba gerekiyor. Cinsel ayrımcılık, erken evlilikler, kadının cinsellik ve üreme ile ilgili haklarının reddi, temel sağlık hizmetlerine erişimle ilgili kısıtlar gibi sorunlar var. Bu çalışmalarında uluslararası toplumun desteğini almalılar.

İnsan hakları için ekonomik, sosyal ve kültürel hakların bazı açılardan gerçekleştirilebilmesi için yeterli kaynakların olmasının can alıcı bir koşul olduğunu kabul ediyor ve bu hakların “artan bir biçimde gerçekleşmesi” için “elde edilebilir kaynakların azamisini” istiyoruz. Ama hükümetler basitçe kaynak yetersizliği konusunu bir bahane olarak kullanamazlar. Doğum sırasında gerçekleşen önlenabilir ölümler sadece bir ülkenin ne kadar fakir ya da zengin olduğuna dair göstergeler değildir. Örneğin Mozambik çok daha yoksul olmasına rağmen, Angola Mozambik'ten çok daha yüksek bir anne ölüm oranına sahip. Ya da, Nikaragua'nın GSMH'nin iki katına sahip olmasına rağmen Guatemala'da anne ölüm oranınının daha fazla olmasını ele alabiliriz.

Konut hakkını düşünün. 2009 yılında Uluslararası Af Örgütü Çad'da N'Djamena'da zorla tahliyelerden sonra evsiz kalan binlerce ailenin kötü durumuna ve Mısır'da, Kahire'de gecekonduların yetkililerin uygun evler sağlamaması nedeniyle toprak kaymalarında ölüme tehlikelerine dikkat çekmişti. Uluslararası Af Örgütü Kenya'da, Nairobi'de Afrika'daki en büyük gecekondular bölgesi olan Kibera ve diğer gecekondular bölgelerinin sakinleri ile beraber yeterli konut ve hizmetler için yürüdü. Uluslararası Af Örgütü tarafından Gazze'de 2008-2009 çatışmalarının sonuçlarından biri olarak yapı malzemelerinin Gazze'ye girişine dair uygulanan ambargoyla korkunç boyutlara ulaşan evsizlik sorunu devam ediyor. Ambargo, toplu cezalandırma olduğundan uluslararası hukuka göre suçtur ve en zor durumda olanlara en ağır darbeyi indirir.

Yukarıda bahsettiğimiz ülkeler insanlar ve durumlar her şeyden fazla yoksullukta ortaklaşıyorlar. En çok ayrımcılığa uğrayanlar yoksullar ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde belirtilen hakların en çok koruması gerekenler de gene onlar olduğu çok belli. Ayrımcılık, yoksulluğun baş yol göstericisi olarak sıklıkla hükümet harcamalarının dağıtımında ve politikalarında kendini belli ediyor. Dünyada yoksulluk içinde yaşayan insanların çoğu, yasalar önünde ve pratikte ayrımcılıktan en çok eziyet çekenler kadınlar. Güvenli hamilelik, güvenli evler, eve ve işe güvenli gidiş, bunların hiçbiri erkeklerden ve zenginlerden sakınılmıyor.

Temel ekonomik ve sosyal ve kültürel hakların inkarına karşı yasal hesap verilebilirliğin sağlanması için bazı olumlu adımlar atılıyor. Giderek artan bir biçimde ulusal mahkemeler bu hakların korunması için müdahale ediyor ve hükümetten sağlık,

ev, eğitim ve gıda için minimum hakların karşılanması amacıyla politika değişiklikleri talep ediyor, uluslararası mekanizmalarca daha ileri gitmeleri için teşvik ediyor.

Örneğin 2009 yılının Mart ayında ortalığı sarsan bir kararla Abuja'daki ECOWAS (Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu), Adalet için Toplum Mahkemesi bütün Nijeryalılar'ın yasal bir insan hakkı olarak eğitim hakkı olduğunu ilan etti. Mahkeme eğitiminin mahkeme aracılığı ile zorlanabileceğine karar verdi ve hükümetin eğitimin "vatandaşların yasal hakkı değil de sadece hükümet politikası olduğu" itirazını reddetti.

Örneğin, Romanya'da Miercurea Ciuc'da şehrin merkezindeki çok eski bir binadan zorla tahliye edildikten sonra 2004 yılından beri bir lağım arıtma tesisinin yanındaki metal kabinlerde ve kulübelerde yaşayan bir Roman topluluğu 2008 yılının Aralık ayında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurdu.

Bu alanda hesap verebilirlik için uluslararası bir gözetim olasılığı 2009 yılının Eylül ayında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Seçmeli Protokolü'nün imzaya açılmasıyla ileri bir adım attı. Protokol, bireysel şikayetler için ilk defa uluslararası bir kontrol mekanizması kurdu. Protokol aynı zamanda ülkelerde mağdurlar için etkili düzeltici mekanizmaların olmasını destekleyecek.

Temel ekonomik, sosyal ve kültürel hakların inkar edilmesine dair artan uluslararası hesap verilebilirlik öyle önemli hale geldi ki, gıda, enerji ve finans krizi dolayısıyla tahminlere göre milyonlarca insanın yoksulluğa itildiğini gördük. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da dahil tüm insan hakları, krize karşı tüm ulusal ve uluslararası tepkilerin özünü oluşturmaktadır.

Geçtiğimiz 15 yıl içinde, uluslararası yatırımların ve ticari anlaşmaların güçlendirilmiş mekanizmalar aracılığıyla hukukun, küresel ekonomik çıkarları korumak üzere genişlediğini gördük. Ancak, ekonomik çıkarlar, yasaları kendileri için çalıştırabilirken, eylemleri sebebiyle zarar görenler, şirketlerin gücü olarak hukukun alçalışını izlediler.

2009 yılının Aralık ayı Hindistan'da Bhopal'daki Union Carbide şirketinin böcek ilacı fabrikasından öldürücü kimyasal maddenin dışarıya sızmasının 25'inci yıldönümüydü. Binlerce insan öldü ve tahminen 100 bine yakın insan hala gaz sızıntısı sebebiyle acı çekiyor. Bhopal'da sağ kalanların Hindistan'da ve ABD'de adaleti arama çabalarına rağmen gaz kaçağından çeyrek asır sonra yaraların sarılması yönündeki çabalar yapılması gerekenlere oranla hala yetersiz ve kimse kaçaktan ve sonrasında dolayı sorumlu tutulmadı.

Şirketler için anlamlı bir hesap verebilirlik çok ender. Adaleti sağlama çabaları, bilgiye ulaşma olanağının olmaması, şirketlerin yasal düzene ve yönetmeliklere müdahalesi, yozlaşma ve güçlü devlet-şirket işbirliği gibi nedenlerle etkisiz yasal sistem tarafından engellendi. Ulusötesi iş çevreleri tanımları gereği sınırların ötesinde iş yapmalarına rağmen şirketleri mahkemeye çıkarmanın önündeki engeller çok fazlaydı.

Her şeye rağmen ulusötesi şirketlerden etkilenen bireyler ve topluluklar çok büyük karşı direniş ve sivil eylemle hem şirketleri sorumlu tutmak için hem de az bile olsa tazminat alabilmek için yasal girişimlerde bulunuyorlar.

Nijerya'da petrol sanayisi 50 yıldır etkili bir düzenleme ve kontrol olmadan çalıştı. Sonuç çevreye ve insan haklarına yaygın zarar oldu. İngiltere'de 2009 yılında güçlü bir sivil toplum hareketi sayesinde petrol şirketi Trafigura, Fildişi Sahili'nde Abidjan'da zehirli atıklarını boşaltarak 30 bin insanın hayatını etkilediği için 45 milyon dolar ödeme yapmayı kabul etti. Zehirli atıkları, Probo Koala gemisiyle ağustos 2006'da Abidjan'a getirilmişlerdi. Atıklar şehrin çevresinde çeşitli noktalarda döküldü. 100 bin'den fazla insan tıbbi yardım için başvururken, resmi rakamlara göre 15 kişi öldü. Böylesi hukuki eylemler ve mahkeme kararları mağdurlara bir nebze de olsa adalet sağlayabilir olsa da genellikle ciddi kısıtlamalar içeriyor ve ne hesap verebilirlik ne de tam bir tazmin ile sonuçlanıyor. Fildişi Sahili vakasında zehirli atıklarla ilgili sorumlular belirlenmedi. Şirket dokunulmazlığına yol açan yargı ve yürütme boşluklarını kapatmak için çok daha fazlası gerekiyor. Sayıları gittikçe artan sayıda şirketin insan haklarına saygılı olacağına dair söz vermesi süreçleri aktif bir şekilde özendirilmeli.

Gelecek küresel plan –bütün haklar için hesap verebilirlik

2010 yılının Eylül ayında dünya liderleri dünyanın yoksulları için Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde (MDG) verdikleri sözleri gözden geçirmek için BM'de toplanacaklar. Şimdi UCM'nin ve uluslararası adalet mekanizmalarının kurulmasında harcanan enerjinin aynısını bütün insan haklarını hesaba katmayan küresel ekonomik ve politik düzene daha fazla hesap verebilirlik oluşturmak için kullanmak gerekiyor. Bu başarısızlığın maliyeti yüz milyonlarca insanın yaşamlarını saygınlık içinde sürdürme haklarının, sadece politik özgürlüklerin değil ama aynı zamanda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde güven altına alınan gıda, barınak, sağlık, eğitim ve güvenlik hizmetlerine ulaşma haklarının ellerinden alınması. Korkudan özgürlük,yokluktan özgürlük hedef olmaya devam ediyor. Yeniden düşünmek gerekir. MDG hedefleri sadece vaatler olarak algılanamaz. Onlar aynı zamanda, hükümetlerin temel insan haklarını sağlamak için yasal taahhütleri ve bu nedenle hükümetlerin bu taahhütleri yerine getirmeleri için hesap verecekleri bir mekanizma gerekiyor. Devletler başaramadığı zaman devreye girecek bazı çözümler olmalı.

Eğer MDG'ler yoksulluk içinde yaşayanların görüşlerini tam anlamıyla hesaba katarsa hesap verebilirlik güçlenecektir. Bireylerin katılım ve yaşamlarını etkileyecek kararlar hakkında bilgi sahibi olma hakkı var. MDG'lerde hak sahiplerinin gerçek yer alışı çok az. MDG süreci hedeflere yerleştirilmiş temel hakları gerçekleştirilmeye zarar veren uluslararası etkileri olanlar da dahil ulusal politikaları izleyen hükümetlere uygun yaptırımların uygulanması anlamına gelir. Bütün hükümetler, ama özellikle küresel liderlikte daha fazla role sahip olma iddiasında olan G20 ülkeleri politikalarının dünyanın yoksullarının yaşamlarında somut gelişmelere tekabül edip etmediği konusunda sorumlu tutulmalıdır.

Tüm insan haklarını bütün insanlara vermeyi güvenceye alma çabasında devletlere devlet olmayan kurumlara sürekli olarak yasal yükümlülükleri ve sorumlulukları hatırlatılmalıdır. İnsan hakları aktivistleri, sivil toplum örgütleri, avukatlar ve diğerleri her

zamankinden daha fazla birleşerek hedeflerde anlaşabildiği takdirde, iktidarda olanlarla işbirliği yapıyor. Aksi hallerde hesap verilebilirliğin bireysel ve kurumsal önlemlerini araştırarak onlara karşı çıkıyorlar. İnsan hakları hareketinin kendisi daha küresel ve çeşitli olarak, kapsamlı bir insan hakları projesini gerçekleştirmek için disiplinler ve sınırlar arasında daha iyi bağlantılar kuruyor.

Bin yılın ikinci on yılına girerken, Uluslararası Af Örgütü böyle bir küresel hareket içinde partnerlerle birlikte, evrensel insan haklarını yeniden öne sürmeye çalışıyor. Bunu, hakların bölünemeyeceğini ya da parsellenemeyeceğini göstermek ve insanların tüm hayat deneyleri ile nasıl doğrudan ilgili olduğunu göstermek için yapıyor. Bunu yaparken devletlerin, silahlı grupların ve şirketlerin ötesinde kendimizi yeniden her bireyin haklarıyla ve sorumluluklarıyla değişimin bir unsuru olduğuna söz vererek bağlıyoruz. Her birimizin devletten ve toplumdan saygı, korunma ve memnuniyet talep etme hakkımız var. Ancak diğerlerinin haklarına saygı göstererek ve birbirimizle dayanışma içinde Evrensel Beyanname'nin vaatlerini yerine getirme sorumluluğumuz da var.